

CSILLAPÍTÓ TÁRSADALOM

BYUNG-CHUL HAN

CSILLAPÍTÓ TÁRSADALOM

BYUNG-CHUL HAN

A fájdalom ma

TYPOTEX

A fordítás a következő kiadás alapján készült:
Byung-Chul Han: *Palliativgesellschaft*.
Schmerz heute. Matthes & Seitz, 2015
© 2020 by Matthes & Seitz Berlin
Hungarian translation © Csordás Gábor, 2021
Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2021
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 156 0

TARTALOM

Algofóbia / 9

Boldogságkényszer / 17

Túlélni / 27

A fájdalom értelmetlensége / 33

A fájdalom csele / 42

A fájdalom mint igazság / 49

A fájdalom poétikája / 54

A fájdalom dialektikája / 60

A fájdalom ontológiája / 66

A fájdalom etikája / 77

Az utolsó ember / 83

A fájdalom, az összes testi érzés közül egyetlenként, olyan az ember számára, mint egy soha el nem apadó vízű, hajózható áradat, amely a tengerhez vezet. Az élvezet, valahányszor az ember engedni igyekszik neki, mindig zsákutcának bizonyul.

Walter Benjamin

ALGOFÓBIA

*Mondd meg, hogyan viszonyulsz a fájdalomhoz, és én megmondom, ki vagy!*¹ Ernst Jünger mondása az egész társadalomra is alkalmazható. Viszonyulásunk a fájdalomhoz elárulja, milyen társadalomban élünk. A fájdalom rejtjel. A mindenkori társadalom megértésének kulcsa. Így minden társadalomkritikának a fájdalom hermeneutikájával kell szolgálnia. Ha a fájdalmat egyedül az orvostudománynak engedjük át, szem elől tévesztjük jelszerűségét.

Ma mindenütt az *algofóbia* uralkodik, az általános félelem a fájdalomtól. A fájdalomtűrés is gyorsan csökken. Az algofóbia következménye *tartós anesztézia*. Minden fájdalmas állapotot kerülünk. Még a szívfájdalmak is gyanúsak. Az algofóbia kiterjed a társadalmi térre. Egyre kevesebb hely marad olyan konfliktusok és ellentétek számára, amelyek fájdalmas összezapá-

¹ Ernst Jünger: „Über den Schmerz“. In uő: *Sämtliche Werke*. 7. *Essays I*. München, Klett-Cotta, 1980. 145.

sokhoz vezethetnének. Az algofóbia a politikát is áthatja. A konformitás- és konszenzuskényszer fokozódik. A politika egy palliatív térben rendezkedik be, és elveszíti vitalitását. Az „alternatíva nélkülség” *politikai fájdalomcsillapító*. A diffúz „közép” csillapítólag hat. Vita és jobb érvek keresése helyett a rendszerszerű kényszernek engedünk. Terjed a posztdemokrácia. Amely *csillapító demokrácia*. Ezért követel Chantal Mouffe olyan „agonisztikus politikát”, amely nem riad vissza a fájdalmas összecsapásoktól.² A *csillapító politika* nem képes víziókra vagy *lényegbevágó* reformokra, amelyek fájdalmasak lehetnek. Inkább rövid hatású fájdalomcsillapítókhoz folyamodik a rendszerszerű működési zavarok és elégtelenségek leplezése érdekében. A csillapító politikának nincs *bátorsága a fájdalomhoz*. Ezért az ugyanazt folytatja.

A mai algofóbia alapját egy paradigmaváltás képezi. A pozitivitás társadalmában élünk, amely megpróbál megszabadulni a negativitás minden formájától. A fájdalom a negativitás maga. A pszichológia is követi ezt a paradigmaváltást, és a negatív pszichológiáról mint „a szenvedés pszichológiájáról” a „pozitív pszichológiára” tér át, amely a jó közérzettel, boldogsággal és op-

² Vö. Chantal Mouffe: *Agonistik. Die Welt politisch denken*. Berlin, Suhrkamp, 2014.

timizmussal foglalkozik.³ A negatív gondolatok kerülendőek. Haladéktalanul pozitív gondolatokkal helyettesítendőek. A pozitív lélektan magát a fájdalmat is egy teljesítménylogikának rendeli alá. Az alkalmazkodóképesség neoliberais ideológiája a traumatikus tapasztalatokat a teljesítménynövelés katalizátoraivá változtatja. Még poszttraumatikus gyarapodásról is beszélnek.⁴ Az alkalmazkodási tréningnek mint lelki erőgyakorlatnak az a feladata, hogy az emberből lehetőleg a fájdalomra érzéketlen, örökösen boldog teljesítményszubjektumot faragjon.

A pozitív pszichológia boldogságküldetése és a jó közérzet gyógyszerekkel előállítható oázisának ígérete közeli rokonok. Az amerikai opioidválság paradigmaticus érvényű. Nem csak egy gyógyszerceg anyagi mohósága áll mögötte. Az emberi létezésről alkotott végzetes elképzelés az alapja. Egyedül a tartós jó közérzet ideológiája vezethetett oda, hogy eredetileg a palliatív orvoslásban alkalmazott gyógyszereket nagystílusúen egészségeseeknek osztogatnak. Nem véletlenül jegyezte meg már évtizedekkel ezelőtt

³ Lásd Barbara Ehrenreich: *Smile or Die. Wie die Ideologie des positiven Denkens die Welt verdummt*. München, Kunstmann, 2010. (Eredeti kiadás: *Smile or Die. How Positive Thinking Fooled America & the World*. Granta Books, 2010.)

⁴ Vö. Eva Illouz – Edgar Cabanas: *Das Glücksdiktat. Und wie es unser Leben beherrscht*. Berlin, Suhrkamp, 2019.

David B. Morris amerikai fájdalomkutató: „A mai amerikaiak valószínűleg az első nemzedék a földön, amelyik a fájdalommentes létezés afféle alkotmányos jognak tekinti. A fájdalom botrány.”⁵

A csillapítótársadalom a teljesítménytársadalommal esik egybe. A fájdalmat a *gyengeség jeleként* értelmezik. Olyasmiként, amit leplezni vagy optimalizálni kell. Nem fér össze a teljesítménnyel. A *szervedés passzivitásának* nincs helye a *meg tudom csinálni* által uralt aktív társadalomban. A fájdalmat mára megnyilvánulásának minden lehetőségétől megfosztották. Arra ítéltetett, hogy *elnémítsák*. A csillapítótársadalom nem engedi meg, hogy a fájdalmat *szervedésként* éljük meg, hogy kibeszéljük.

A csillapítótársadalom a *tetszik* társadalma is. Tetszéspániában szenved. Mindent addig simítanak, míg tetszést nem vált ki. A *lájka* a jelen jele, sőt fájdalomcsillapítója. Nem csupán a közösségi médiát, hanem a kultúra minden területét uralja. Semminek nem szabad fájni. Nemcsak a művészetnek, hanem az életnek is *instagramképesnek* kell lennie, vagyis élek és szögletek nélkülinek, konfliktusoktól és ellentmondásokról mentesnek, mert azok fájhatnak. Feledésbe merül, hogy a *fájdalom megtisztít*, katartikus hatása

⁵ David B. Morris: *Geschichte des Schmerzes*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1996. 103.

van. A tetszés társadalmából hiányzik a *katarzisz* lehetősége. Az ember a *pozitivitás salakjában* fuldoklik, amely a tetszészokkultúra felszíne alatt összegyűlt.

A modern kortárs művészeti árverések egyik kommentárjában olvashatjuk: „Monet-nak vagy Koonsnak, Modigliani kedvelt fekvő aktjainak, Picasso nőalakjainak vagy Rothko finom színmezőinek, de még a legmagasabb árfekvésű, agyonrestaurált ál-Leonardo trófeáknak is az első ránézésre egyetlen (férfi) művészhez köthetőnek és a banalitásig tetszetősnek kell lenniük. Legalább egy művésznő zárkózik föl lassan: Louise Bourgeois gigászi szobrával új rekordot állított fel. 32 millió a kilencvenes években készült *Spider*ért. De még az óriáspókok sem olyan fenyegetőek, amilyen szörnyen dekoratívak.”⁶ Ai Weiweinel a morál is úgy van becsomagolva, hogy *lájkra* késztesen. A morál és a tetszetősség sikeres szimbiózisban találkozik. A disszidencia dizájnná züllik. Jeff Koons ezzel szemben a *tetszik-nekem* moráltól mentes, tüntetően dekoratív művészetét állítja színre. Művészetével szemben az egyetlen értelmes reakció, mint ő maga kiemeli, a „Váú!”⁷

⁶ Marcus Woeller: „Gefälligkeiten machen sich bezahlt“, *Welt*, 2019. 05. 18.

⁷ Lásd Byung-Chul Han: *A szépség megmentése*. Budapest, Typotex, 2021.

A művészetet ma mindenáron a *tetszik* fűzőjébe erőszakolják bele. A művészetnek ez az anesztetizálása a régi mestereket sem kíméli. Akár még a divattervezéssel is rövidre zárják őket: „A válogatott portrék bemutatását egy videó kísérte, amely megmutatta, milyen színharmóniát alkotnak a kortárs ruhatervék akár az idősebb Lucas Cranach vagy Peter Paul Rubens festményeivel. És természetesen nem hiányzott az utalás arra, hogy ezeknél a portréknál a mai selfie-k elődeiről van szó.”⁸

A tetszés kultúrájának különféle okai vannak. Először is a kultúra gazdaságossá és kényelmes-sé tételére vezethető vissza. A kulturális termékek egyre inkább a fogyasztás kényszerének rendelődnek alá. Olyan formát kell öltetniük, amely fogyaszthatóvá, vagyis tetszetőssé teszi őket. A kultúra gazdaságossá tétele a gazdaság kulturálissá tételével jár együtt. A fogyasztási javak kulturális többletértékre tesznek szert. Kulturális, esztétikai élményt ígérnek. A dizájn így fontosabb lesz, mint a használati érték. A fogyasztás szférája behatol a kulturális szférába. A fogyasztási javak műalkotásnak mutatkoznak. Ezáltal a művészet és a fogyasztás szférája összekeveredik, következésképpen a művészet a maga ré-

⁸ Astrid Mania: „Alles wird Pop”, *Süddeutsche Zeitung*, 2020. 02. 08-09.

széről a fogyasztás esztétikájához folyamodik. Tetszetős lesz. A kultúra gazdaságossá tétele és a gazdaság kulturálissá tétele egymást erősítik. Át szakad a válaszfal kulturális és kommersz, művészet és fogyasztás, művészet és reklám között. Maguk a művészek is arra kényszerülnek, hogy márkaként szerepeljenek. Piackonformok és tetszetősek lesznek. A gazdaság kulturálissá tétele a termelést is érinti. A posztindusztriális, immateriális termelés a művészi gyakorlat vonásait ölti. *Kreatív*nak kell lennie. A kreativitás gazdasági stratégiaként azonban csak az *ugyanaz variációit* engedi meg. Nem fér hozzá az *egészen máshoz*. Hiányzik belőle a *törés negativitása*, mert az fáj. A fájdalom és a kereskedés kölcsönösen kizárják egymást.

Amíg a fogyasztás szférájától szigorúan különválasztott kulturális szféra a saját logikáját követte, nem vártak tőle tetszetősséget. A művészek távol tartották magukat a kereskedéstől. Adorno mondása, mely szerint a művészet „világidegenség”,⁹ még érvényes volt. A jó közérzet művészetére eszerint önellentmondás. A művészetnek el kell idegenítenie, zavarnia, felkavarnia, sőt akár fájni is kell. A művészet *máshol* van.

⁹ Theodor W. Adorno: *Ästhetische Theorie*. In uő: *Gesammelte Schriften*. 7. Szerk. R. Tiedemann. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1970. 274.

Az idegenben van otthon. Éppen az idegenség alkotja a műalkotás auráját. A fájdalom az a rés, amelyen át az egészen más beáramolhat. Éppen az egészen más negativitása teszi képessé a művészetet arra, hogy az uralkodó rend ellen-narratívája legyen. A tetszetősség ezzel szemben az ugyanazt folytatja.

A libabőr, így Adorno, „az első esztétikai kép”.¹⁰ A más betörése fejeződik ki benne. A borzongani nem képes tudat eldologiasodott. Képtelen a *tapasztalásra*, mert az „lényege szerint fájdalom, amelyben a létező lényegi más-sága nyilvánul meg a megszokottal szemben”.¹¹ A minden fájdalmat elutasító élet is eldologiasodott. Egyedül „a másság általi érintettség”¹² tartja elevenen az életet. Különbösen az *ugyanaz poklának* foglya marad.

¹⁰ Theodor W. Adorno: „Noten zur Literatur”. In uő: *Gesammelte Schriften*. 2. Szerk. R. Tiedemann. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1974. 114.

¹¹ Martin Heidegger: „Parmenides”. In uő: *Gesamtausgabe*. 54. Frankfurt a. M., Klostermann, 1982. 249.

¹² Adorno: *Ästhetische Theorie*, 490.